

SAYI 1 • 1997

İslâm
Araştırmaları
Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

toplumundaki çalışma kolaylıklarından faydalanması, diğeri SOAS gibi Batı'da İslâm araştırmalarında efsaneleşmiş bir kurum içerisinde Richard Tapper ve Nancy Lindisfarne gibi çağdaş antropolojinin ustalarından istifade etmesi. Bu iki unsuru birleştiren yazar, kendi ustalığını da katarak ortaya gerçekten yetkin ve orijinal bir çalışma çıkarmış.

Kanaatimizce, yazarın başansı İslâmî literatürle birlikte çağdaş sosyal antropolojideki son gelişmeleri iyi takip etmesinden ve alan çalışmasını hakkıyla yerine getirmesinden kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Türkiye'de sosyal bilimlerde “su başlarını tutan devler” bu tarz çalışmaların ya hakkını verirler ya da görmezlikten gelirler. Her halükârda Tayfun Atay'ın kitabının bir çığır açtığına ve uzun yıllar örnek bir çalışma olarak kalacağına inanıyoruz.

Gökhan Çetinsaya

Die deutsche Pressepolitik und Propagandatätigkeit im Osmanischen Reich von 1908-1918 unter besonderer Berücksichtigung des “Osmanischen Lloyd”

Irmgard Farah

Deutsche Morgenländische Gesellschaft, Beyrut 1993, 347 sayfa.

Basın ve yayın faaliyetlerinin kamuoyunu etkilemedeki rolü, özellikle son on yıl içerisinde açık seçik bir şekilde ortaya çıktı. Savaşların televizyondan naklen izlenebildiği bir ortamda her ne kadar her şey açık bir şekilde ortaya konuyormuş izlenimi verilse de, haberciliğin yorumdan ve taraflılıktan âzâde olmayan bir faaliyet alanı olarak (Haber yoktur, olay vardır; hangi olayın haber olacağına muhabir karar verir!) hangi kurumların olayların haber haline getirilmesini etkilediği konusu, günümüzde “bilinen”, ancak kimsenin kesin bir açıklama getirmedeği ortaya koyamadığı bir mesele olarak görünmektedir. Körfez savaşı sırasında “üretilen” haberler ve bunların ciddi bir kısmının uydurma olduğu gerçeği ancak yıllar sonra anlaşılabilir. Burada tanıtımını yapacağımız ve ismi Türkçe'ye “*Osmanischer Lloyd* Adlı Gazetenin Işığında 1908-1918 Yılları Arasında Almanlar'ın Basın Politikası ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Propaganda Faaliyetleri” olarak aktarılacak kitapta, bu yüzyılın başlarında bir basın organının, bir devlet tarafından nasıl kullanıldığı ele alınmaktadır.

Yazarı kitabın başında XX. yüzyılın başlarına geldiğinde zayıflayan Osmanlı Devleti'nde siyasî, iktisadî, stratejik ve kültürel çıkarlarını korumak için Almanya, İngiltere ve Fransa gibi Batılı devletlerin birbirleriyle nasıl rekabet ettiklerinden bahsetmektedir (s. 11). Osmanlı Devleti bu ülkelerden özellikle Almanya ile XVIII. yüzyıldan beri iyi askerî ilişkiler içerisindeydi. Ancak Almanlar, Osmanlı'daki

kültürel faaliyetlerine Fransa ve İngiltere kadar ağırlık vermemiştir. Yazar, 1908'deki Jöntürk ihtilâlini Fransa ve İngiltere'nin kendileri için yeni bir fırsat olarak gördüklerini, ürken Almanya ve Avusturya'nın ise çıkarlarının zedeleneyeceğinden korktuklarını vurgulamaktadır (s. 19). Abdülhamit'in basına uyguladığı sansürün büyük ölçüde hafifletilmesinden sonra İngiltere *Levant Herald*, Fransa da *Stanboul* adlı İstanbul'da çıkardıkları gazetelerde Almanya aleyhine bir propagandaya girişirler. Bunun üzerine Almanya hükümeti bu konudaki boşluğu doldurmak üzere İstanbul'da *Osmanischer Lloyd* adlı bir gazete çıkarmayı kararlaştırdı. Alman Kraliyet şansölyesi Bülow, gazetenin kuruluş aşamasında "işlerinin, gerçeğin kamuoyuna duyurulması değil, ülkenin çıkarlarının korunması" olduğunu dile getirerek, gazetenin haber siyasetini de ifade ediyordu (s. 78). İstanbul'daki Alman büyükelçiliğinin vazifelerinden biri de *Osmanischer Lloyd*'un çıkarılması konusunda maddî ve mânevî destek sağlamaktı (s. 80).

Almanca ve Fransızca olarak yayımlanan gazetenin okuyucu kitlesini, yazarın tesbitine göre, çoğunlukla askerler oluşturmaktaydı (s. 119). Bundan dolayı, gazetede dönemden döneme değişen bir üslûp göze çarpmakta, Alman çıkarlarını unutmadan nabza göre şerbet vermek, gazetenin önemli stratejilerinden birisi olarak ön plana çıkmaktaydı. Kitaptan, meselâ Jöntürk ihtilaline kadar Osmanlı sultanıyla arası gayet iyi olan Almanya'nın, bu sefer ihtilalcilere şirin görünebilmek için eski yönetim hakkında "bozuk ve çürümüş rejim" tabirini kullandığını öğreniyoruz (s. 133). Yazara göre I. Dünya Savaşı sırasında Almanya ile Osmanlı İmparatorluğu'nun aynı safta yer alması *Osmanischer Lloyd*'un İngiliz ve Fransız gazetelerine göre daha avantajlı duruma gelmesini sağlar. Gazete yayın politikasını da değiştirerek, habercilikten ziyade kültür sayfalarına ağırlık verir. Gazetenin bu dönemde savunduğu fikir, Osmanlı için artık Fransız kültürü değil, Alman kültürünün bir alternatif teşkil ettiği merkezinde yoğunlaşır. Gazetede yayımlanan birçok yazıda, Almanlar'ın, bütün ilimlerde Fransızlar'ı geride bıraktıkları, bunun için de meselâ Fransızca öğrenmeye artık gerek kalmadığı savunulur (s. 173).

Yukarıda da işaret edildiği gibi yazar, gazetenin nabza göre şerbet vermeyi şiarlarından birisi olarak gördüğünü ortaya koymuş, hatta onun Alman çıkarları söz konusu olduğu takdirde, gerektiğinde Fransız ve İngilizler'e karşı İslâm'ı savunmaktan ve müslümanların birliğini korumaya yönelik yazılar yayımlamaktan kaçınmadığını göstermiştir (s. 248).

Geniş bir arşiv çalışması ürünü olan kitap sekiz bölümden oluşmaktadır.

Girişe ayrılan birinci bölüm (s. 11-40) ve bunu takip eden tarihî arkaplânın verildiği ikinci bölümde (s. 41-58) basının Osmanlı İmparatorluğu'nda ortaya çıkışı ve özellikle Fransa'nın Osmanlı'daki yerli ve yabancı basın üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde (s. 59-84) Otto Hamman idaresindeki Alman basın dairesinin faaliyetlerine ve bu dairenin makaleleri kısmen İstanbul'da da yayımlanan

Alman gazeteleriyle olan ilişkisine yer verilmiştir. Yazar burada özellikle haberlerin toplanması ve dağıtımını kontrol altında tutmanın basına tesir etmenin en etkili ve akılcı bir tavır olduğunu savunarak, haber alma bürolarıyla Alman hükümeti arasındaki bağlantıları ele almaktadır. Ayrıca İstanbul'daki Alman büyükelçiliğinin Berlin'deki basın dairesinin bir kolu gibi nasıl çalıştığını ortaya koymaktadır.

Dördüncü bölümde (s. 85-102) Jöntürk ihtilâlinin Alman İmparatorluğu'nun basın sektöründeki politikasını değiştirmesinde nasıl bir rol oynadığını ele alarak, *Osmanischer Lloyd* adlı gazetenin neden yayımlanmaya başlandığını ve çıkış şartlarını ele almaktadır.

Beşinci bölümde (s. 103-120) gazete kısaca tanıtılmakta, maddî kaynakları, çalışanları ve gazetenin kendi içinde çıkan bazı skandallara yer verilmektedir. Bölümün sonunda da gazetenin okuyucu çevresi incelenmektedir.

Altıncı bölümde (s. 121-176) Alman İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na kadar yürüttüğü propaganda faaliyetleri, Osmanlı İmparatorluğu ile özellikle kriz dönemlerindeki ilişkileri ele alınarak sonunda Alman İmparatorluğu'nun kendisini iktisadî, askerî ve kültürel sahalarda nasıl tanıttığı konusuna değinilmiştir.

Yedinci bölümde (s. 177-234) Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na girinceye kadar yürütülen amaçlı basın faaliyetleri ele alınarak özellikle Almanya'nın hem 1908'deki Bosna hem de 1911-12'deki Trablusgarp krizi sırasında Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın müttefiki olarak Osmanlı'ya karşı sıkıntıya sokulmasıyla birlikte basında nasıl bir manevra yaptığı konusu işlenmiştir. Bölümün sonunda Almanya'nın Osmanlı'yı I. Dünya Savaşı'na çekmek için giriştiği çabalara da yer verilmiştir.

Sekizinci ve son bölümde (s. 235-282) Alman İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı sırasındaki propaganda faaliyetleri ve *Osmanischer Lloyd* gazetesinin bu esnadaki haber veriş şekli ele alınmıştır.

Kitapta eksikliği hissedilen en önemli nokta, olay, haber ve siyasî amaçlar arasındaki ilişkiyi kendisine konu edinen bir teoriye ulaşma gayretinin olmayışdır. Hiç değilse, başkaları tarafından ortaya konan bir teoriden de istifadeyle, önce teorik bir çerçeve oluşturularak, bu çerçeve içinde konu daha sistematik ve ilmi olarak ele alınabilirdi. Kitapta eksik olarak hissedilen diğer bir nokta da yazarın ortaya koyduğu bilgi ve bulguları değerlendirmeksizin eserini bitirmesidir. Eser, bol malûmatın bulunduğu ve bu haliyle daha sonraki teorik çalışmalara oldukça malzeme sağlıyor olması noktasından kıymetli bir adım olarak kabul edilebilir. Kitap, özellikle son dönem Türk-Alman ilişkileri, Osmanlı'nın son dönemi ile ilgilenen araştırmacılar ve bu konu ile alâkalı birçok disiplin için okunmaya değer, önemli bir ilmi katkı olarak şâyân-ı tavsiyedir.